

❁ An Lúibín ❁

25 Meán Fómhair 2019

Laochas agus rince

Is fada Seimineáir Léinn Éireannaigh Melbourne ar siúl anois agus cainteoirí suimiúla ann i gcónaí. Ar an 27 Lúnasa thug Roxanne Bodsworth ó Ollscoil Victoria in Melbourne caint ar 'The Female Hero in Irish Mythology'. Rinne sí scrúdú ar na banlaochra folaigh sa mhiotaseolaíocht, ag baint feidhm as *Aislinge Óenguso (Aisling Aonghusa)*, *Tóruigheacht Dhiarmada agus Ghráinne*, *Longes mac nUislenn (Deoraíocht Mhic Uisleann)* agus *Oidheadh Chloinne hUisneach*. Tá suim aici i ngníomhú an bhanlaoich agus an laoch fir agus dearcadh feimineach aici ar na heachtraí sin.

Sna scéalta seo is iad na mná a chuireann tús leis an eachtra ach is é scéal na bhfear a thagann chun tosaigh ina dhiaidh sin. Tríd is tríd neartaíonn na scéalta miotaseolaíocha le clú an laoch, ach sna scéalta seo déanann na mná idir an laoch agus an tógán idé-eolaíoch a threascairt.

Cuireann an bhean ar chumas an fhir rud a dhéanamh sna scéalta seo. Ach leanann lot agus scrios í; gabhann sí an bealach cam agus caithfear a cumhacht a bhaint di. Is é an locht atá uirthi nach ngéilleann sí; ní chloíonn sí leis na rialacha. Déanann sí beart a théann ar sochar di féin; cuimhníonn an fear ar leas an phobail, ach cuirtear in iúl go bhfuil an bhean leithleach (i ngach ciall).

Turas a dhéantar sna scéalta dá leithéid: téann an laoch chun bóthair, buaileann le bean chluanach, tagann tríd an bpráinn agus (más féidir leis) filleann ar a mhuintir. B'fhéidir go mbuailfeadh sé le bandia a thabharfadh eolas agus cumas dó, ach is é an laoch féin an duine is tábhachtaí i gcónaí. Scéal eile scéal an bhanlaoich. Déanann sí turas chun í féin a scaradh óna muintir ar son a leasa féin. Tá gá ag an bhfear leis an mbandia, ach leis an laoch atá gá ag an mbean. Cailltear an t-oineach má chailltear an fear.

Phléigh Roxanne freisin máthair an bhanlaoich, máthair a bhíonn as láthair; ní bhíonn an banlaoch chun filleadh uirthi agus is annamh tagairt déanta do chlann an bhanlaoich féin.

Ar an 17 Meán Fómhair thug an an Dochtúir Jeannette Mollenhauer caint ar 'Dancing at the Southern Crossroads: The Story of Australian Irish Dance'. Dúirt go bhféadfaí a rá go bhfuil eolas ar an rince Gaelach ar fud an domhain anois. Thug na chéad imircigh a gcuid damhsaí féin leo ó Éirinn, damhsaí a bhí ina sólas pearsanta, ina gcúis chomhchaidrimh agus ina gcomhartha féiniúlachta riamh ó shin. Caithfear iad a mheas de réir na timpeallachta sóisialta. Tá cineálacha difriúla damhsaí ann agus ciall stairiúil leis na hainmneacha féin.

Rinne Jeannette na nuachtáin a scrúdú de cheal foinsí eile, rud nach ndearnadh roimhe seo, agus fuair tagairtí don rince Gaelach sa 19ú haois. Cuireadh na chéad chomórtais ar bun faoi choimirce cumainn Éireannacha - an Australian Catholic Benefit Society, an Irish National Association, Conradh na Gaeilge agus eile.

Is díol spéise í ceist na héide: bhí cultúir eile in ann feidhm a bhaint as éide 'náisiúnta' ach ní raibh a leithéid ag na hÉireannaigh. B'fhéidir, áfach, í a chruthú do na fir, fiú más le teann diabhlachta nó grinn é – briste glúine, hata ard, saill éille – agus chaití a leithéid nuair a théadh Éireannaigh isteach i gcomórtais rince na hAlbannach leis an 'Irish Scottish jig,' damhsa measctha, a dhéanamh. (Bhíodh drogall ar na hAlbannaigh, faraor, duais a thabhairt do rinceoirí Éireannacha.)

Tháinig éide nua stáitse i réim in aimsire na hAthbheochana in Éirinn: gúnaí maisithe do mhná agus veist mhaisithe d'fhir. Bhí lámh ag an gConradh sa scéal mar chuid dá thionscadal náisiúnach. D'éirigh leagan Éireannach den fhilleadh beag coitianta sna 1920idí mar éide rinceoirí agus sheinnteoírí na píbe móire agus fógraíodh leaganacha oifigiúla de na rincí: bhí neart leaganacha áitiúla ann agus gá, mar a síleadh, le caighdeán

coitianta. Leagadh slat ghéar na moráltachta ar an rince: níor cheart do mhná agus d'fhir teagmháil le chéile. Chuaigh an méid seo go léir i bhfeidhm ar nósanna cultúrtha na nGael-Astrálach.

Thosaigh an rince Gaelach ag fáil smacht ar an domhan mór de bharr 'Riverdance,' cé nach raibh aon scléip ag baint le culaith na rinceoirí úd. San Astráil chuir na Wiggles, grúpa a raibh dúil as cuimse ag páistí óga iontu, físeán amach a raibh rince Gaelach le feiceáil ann, agus mhaígh Jeannette gur thosaigh a lán páistí ag iarraidh ceachtanna dá bharr.

Mar fhoirm rince b'fhiú é a mhúineadh sna hacadaimh mar a mhúintear bailé, dar le Jeannette, ach tá lucht bailé doicheallach roimhe agus lé láidir acu acu leis na foirmeacha clasaiceacha.

In Éirinn tá rince ar an sean-nós ag teacht chun cinn le roinnt blianta anuas – staidiúir éasca scaoilte ag roinnt leis, gnáthéadach ar an rinceoir. San Astráil tá an rince an ardáin faoi réim go fóill, iompar righin, an rinceoir ag gabháil siar is aniar trasna gach orlach den stáitse (nós nach bhfeicfeá sa seansaol), agus, ar ndóigh, culaith shuaithinseach ar na mná. Na mílte dollar caite ar éide, bréagfholt ar an gcloigeann, an aghaidh báite faoi smideadh. Mhaígh Jeannette (agus a lán ar aon intinn léi) gur fhág seo gur talamh cosanta de chuid na meánaicme é an rince Gaelach. Bíonn aird na múinteoirí ar na comórtais i gcónaí, agus dúirt cúpla duine ag an seimineár gur mhaith an rud aird a thabhairt ar rince ar an sean-nós chun éalú ó laicisí na hiomaíochta foirmiúla. Bíonn an rince Gaelach ag athrú i gcónaí, áfach.

Machair: sobalchlár Gaeilge a rinne Albain a mhealladh

Ós anseo atáimid, a dhaoine córa, cuimhnímis ar 'Machair,' an sobalchlár iomráiteach a rinne Scottish Television idir 1992 agus 1998. Athchraoltar é ó am go chéile fós agus tá samplaí de le fáil ar YouTube. Ba é an chéad dráma mór a rinneadh i nGaeilge na hAlban é, agus b'éigean aisteoirí agus scríbhneoirí a fháil agus a oiliúint chuige. Thóg an t-ullmhú dhá bhliain orthu. I mBéarla a scríobhadh na scripteanna agus rinneadh iad a aistriú go Gaeilge i leagan blasta nádúrtha. (Baineadh feidhm as an tseift chéanna maidir le clár de chuid TG4, 'An Klondike'.)

Tá an tsraith suite ar Leòdhas in Inse Ghall agus baint mhór ag an scéal le coláiste ficseanúil. Chuimhneofa, b'fhéidir, ar 'Ros na Rún' mar chomparáid, cé go bhfuil difríochtaí suntasacha ann. Tá níos mó d'atmaisféar na sean-Ghaeltachta ag roinnt le 'Machair,' rud a oireann do Leòdhas agus saol measartha traidisiúnta ag roinnt leis fós. Is minic amharc ar an tuath againn in 'Machair,' ach is é saol an bhaile bhig a fheictear i 'Ros na Rún'. Dá leanfadh 'Machair' bheadh cuma eile anois air, is dócha, agus an saol ag athrú.

Leòdhas

Wikimedia Commons

Aon oileán mór amháin is ea Leòdhas agus na Hearadh agus é le fáil i dtuaisceart Inse Ghall. Deirtear go labhraíonn timpeall 60% den phobal Gaeilge gach lá agus iad i mbun ghnóthaí an tsaoil. Tá a rian sin ar 'Machair,' Gaeilge á labhairt den chuid is mó de na carachtair ach roinnt daoine ann nach labhraíonn ach Béarla. An té a bhfuil Gaeilge na hÉireann aige is féidir leis cuid den chaint a thuiscint, go háirithe, is dócha, má tá Gaeilge Dhún na nGall aige.

Bhí éileamh mór ar ‘Machair’ ar fud na hAlban – éileamh nach raibh súil leis. Ní raibh Gaeilge ag an gcuid is mó den lucht féachana ach thaitin an scéal leo agus níor chuir na fotheidil as dóibh. Ní raibh a leithéid ann ó shin agus is trua é. Ní miste ‘Outlander’ a lua anseo – scéal amthaistil le Diana Gabaldon a raibh cuid de suite in Albain i lár an 18ú haois agus éileamh air mar dhráma teilifíse; dá gcloífi go beacht leis an stair bheadh an chuid is mó de i nGaeilge, ach níor chualathas ach corrfhocal.

Tá airgead le fáil fós le Gaeilge na hAlban a chur chun cinn sna meáin. D’oirfeadh sobalchlár eile go maith don chás, ceann a bhí suite, b’fhéidir, sna hoileáin agus sa chathair (Glaschú nó Dún Éideann) araon. Dhéanfaidh sin níos mó chun aird a tharraingt ar an teanga ná a lán rudaí eile. Seo cúpla eipeasóid de ‘Machair’ don té ar mhaith leis blas de a fháil:

Sraith 1, eipeasóid 2: <https://www.youtube.com/watch?v=VrsHI5jmceQ>

Sraith 10, eipeasóid 1: <https://www.youtube.com/watch?v=fuNucG2nxgw>

Fód dúchais nó fód eile

To ensure that members of the Irish nation were ‘good’ citizens, to ensure that they shared the national traits and to legitimise its own existence the independent Irish state built the nation by imposing on the people of Ireland the ‘ethnic’ traits which the Irish nationalist intellectuals of the late nineteenth and early twentieth century regarded as essentially Irish. The trait of most relevance here is the Irish language. (Iarfhlaith Watson, 2007)¹

Ní mór do gach Gaeilgeoir fiafraí de féin ó am go chéile cén fáth ar fiú leis an teanga a úsáid – ceist atá níos práinní lasmuigh d’Éirinn, i dtíortha ar nós na hAstráile. Chun ceangal a choinneáil idir thú agus dúchas na hÉireann, a déarfá. Ach freagra é sin nach n-oireann do chách, go háirithe má mheasann tú gur cuid de stair agus de chultúr tíortha eile í an Ghaeilge.

Is minic a áitítear nach aonad ársa dúchasach an náisiún ach gur rud é a chruthaítear d’aonghnó trí theanga chaighdeánach a sholáthar agus trí chóras aonghnéitheach oideachais agus riaracháin a chur ar bun. Ach mar a deir Watson:

For nationalists, on the other hand, the nation is usually a pre-existing unit. Thus, from this perspective, in the Irish case, it is simply a matter of reintroducing the people to their ancient language, traditions, music, folklore, sports, and even history and archaeology. The important point for nationalists is that the nation has existed since time immemorial and remains as an essence with the people of the nation. The role nationalist leaders see for themselves is the revival of that essence. From this perspective a nation is not constructed or invented, it is a pre-existing essence.²

Ach bhí deacracht phraiticiúil ag baint leis an scéal in Éirinn in 1900, ceann atá fós ann: ba é an Béarla príomhtheanga na tíre, agus is láidre anois é ná riamh. Níorbh fhéidir an Ghaeilge a chur i réim arís mar phríomhtheanga agus a laghad sin cainteoirí dúchais ann; ní raibh an mhais chriticiúil ar fáil. Ní dhéanfaidh pobal beag an gnó, dream a raibh a ndlús á thanú. Dá bhrí sin ní raibh le déanamh ach samháltán a dhéanamh den Ghaeilge: ‘The

¹ Watson, Iarfhlaith (2007): ‘Identity, Language and Nationality’:

<https://researchrepository.ucd.ie/handle/10197/5701>

² op. cit.

existence of Irish and not its usage is all that is required for its symbolic use'.³ Ach tá costas agus saothar ag siúl leis an tionscadal siombaileach seo: an Ghaeilge a bheith ann mar ábhar éigeantach, Gaeltacht oifigiúil a chaomhnú (mar dhea), cáipéisí Béarla nach léifear go deo a aistriú go droch-Ghaeilge nach léifear go deo. Is é íoróin an scéil go milleann an cur i gcéill seo faoi bharantúlacht na teanga i ndeireadh na dála. Mar sin féin, tá daoine ann a chreideann i bhfiúntas na teanga, daoine a bhunaíonn gaelscoileanna, a scríobhann leabhair, a fhoilsíonn leabhair agus irisí, a labhraíonn an teanga eatarthu féin, agus a bheireann greim ar cibé deontas atá le fáil. Ach b'fhéidir go raibh an ceart ag Rónán Ó Muirthile agus é ag scríobh i dtaobh phobal scáinte na Gaeilge tamall de bhlianta ó shin:

The community, such as it is, is disparate, disconnected and insular in places. We are not really a grouping because the vast bulk of Irish speakers are just another anonymous cog in society recognised only by our difficult-to-pronounce names. But we are seen as 'other', problematic, bothersome and anachronistic.⁴

Féach: dream deacair ag baint taca as an siombaileachas ach rún acu cuspóir eile a bhaint amach, cuspóir praiticiúil nach bhfuil ag cur leis an saol mar atá. B'fhurasta a mhaíomh go bhfuil neamhréaltacht ag roinnt le gluaiseacht na Gaeilge agus í ag brath ar bhuntuairimí ar cheart cuid acu a cheistiú go géar; ach tar éis an tsaoil mothaíonn Gaeilgeoirí na hÉireann gur mionlach iad a bhfuil baint ar leith acu le dúchas a dtíre agus cearta acu dá bharr.

Más imeallach an dream iad Gaeilgeoirí na hÉireann is imeallai fós a leithéidí i dtíortha eile. Déantar iarracht uaireanta ar an teanga a dhealú amach ón Éireannachas (san Astráil, abair) agus í a cheangal de dhúchas na tíre nua – iarracht a dhéanann *An Lúibín* féin, fiú más gá súil a choinneáil ar chúrsaí teanga in Éirinn mar chuid den scéal mór. Nó is féidir gan bacadh leis an stair ná le cúrsaí féiniúlachta agus an Ghaeilge a shaothrú ar a son féin, mar theanga a bhaineann leis an domhan mór.⁵ Is féidir Béarla a úsáid gan cuimhneamh ar Shasana (faoi mar gur bhuachaill ó Warracknabeal Shakespeare); fágann sin gur féidir Gaeilge a úsáid gan cuimhneamh ar an oileán naofa iathghlas. Ní féidir le hÉireannach é sin a dhéanamh: seans go n-éireodh leis an eachtrannach.

Éigeantas

Scéal é nach dtig linn clabhsúr a chur air: an Ghaeilge éigeantach – tionscadal ar chóir dó a bheith in ann Gaeilgeoirí béalbhinne a scaipeadh ar fud na cruinne, ag treisiú leis an teanga in Melbourne, Los Angeles, Hamburg, Montréal. Agus, ar ndóigh, sa bhaile. Ach ní dhéantar é.

Má ghlacann tú leis gur líofacht (seachas siombaileachas) an aidhm a bhaineann leis an éigeantas, beidh díomá ort. Féach an t-alt ar *Tuairisc.ie* dar teideal '10% a bhfuil Gaeilge acu tar éis 13 bliain: níl an Ghaeilge éigeantach ag obair'. Is beag duine a bhfuil suim aige sa scéal nach n-aontódh le cuid de ar a laghad. Iarradh tuairimí ar cheathrar agus ní é an freagra céanna a fuarthas ó gach duine.⁶

Deir Donncha Ó hÉallaithe (tráchtair agus gníomhaí pobail) go mb'fhéarr cainteoirí líofa a dhéanamh den bheagán daltaí atá ag iarraidh Gaeilge a fhoghlaim i ndáiríre, dúbailt pointí san Atdteist a thabhairt don Ghaeilge, don Bhéarla agus don Mhatamaitic, agus leath na bpost sa chóras poiblí a thabhairt do chainteoirí líofa.

³ op. cit.

⁴ <https://www.thejournal.ie/readme/why-bother-learning-irish-1327023-Feb2014/>

⁵ Féach *Teachtaireacht*, gearrscéalta le Colin Ryan, Cló Iar-Chonnacht 2015.

⁶ <https://tuairisc.ie/10-a-mbionn-gaeilge-acu-tar-eis-13-bliain-nil-an-ghaeilge-eigeantach-ag-obair/>

Deir Muireann Ní Mhóráin (Príomhfheidhmeannach na Comhairle Náisiúnta Curaclaim agus Measúnachta), dá mbeadh an Ghaeilge roghnach sa tSraith Shinsearach, nach gcuirfí an treise chéanna uirthi sa tSraith Shóisearach ná sna bunscoileanna. Dá bhrí sin níorbh fhéidir an oiread sin múinteoirí ná státseirbhísigh le Gaeilge a sholáthar feasta. Ní cóir athrú a dhéanamh go dtí go gcabhrófar le múinteoirí a gcuid Gaeilge a fheabhsú agus go bhfaighfear na bealaí is fearr chun í a mhúineadh.

Deir Bláthnaid Ní Chofaigh (craoltóir) go gcaithfear curaclam nua a thabhairt isteach do dhaltai sna scoileanna lán-Ghaeilge. An ceann atá anois ann ní mheallann sé daoine óga a labhraíonn Gaeilge sa bhaile; agus más mar sin é, cé bhfaighfear múinteoirí do scoileanna lán-Ghaeilge?

Deir Breandán Mac Gearailt (léachtóir agus iriseoir), dá mbeadh an Ghaeilge ina hábhar roghnach, go mbeadh sí ar nós a lán ábhar roghnach eile: mura raibh éileamh mór uirthi ní chuirfí ar fáil í.

In alt eile, áfach, deir Máire Ní Fhinneadha nach mór an líofacht a leanann teagasc teangacha eile ach oiread i scoileanna na Poblachta (ná i dtíortha eile an Bhéarla, déanta na fírinne). Ná bí ag súil le daltaí dátheangacha, gan trácht ar dhaltai ilteangacha: 'Bíonn Gaeilge agus Fraincis agus Spáinnis acu má bhíonn d'ádh orthu agus d'acmhainn acu freastal ar chúrsaí samhraidh nó má bhíonn tacaíocht na muintire acu, seachas sin, an cúpla focal bacach céanna a bhíonn ag a bhformhór i ngach teanga scoile nach spéis leo'.⁷

Ach coinnigh do mhisneach. Fógraíodh go bhfuil athrú le déanamh ar mhúineadh na Gaeilge agus an Bhéarla sna bunscoileanna. Tá Curaclam Teanga na Bunscoile seolta, curaclam comhtháite don dá theanga. Tá leithéid á húsáid le trí bliana anuas ó na naíonáin bheaga go dtí rang a dó, agus seo leagan leasaithe. Múintear struchtúir agus scileanna na Gaeilge agus an Bhéarla in éineacht. Ach tá an tseanlaige fós ann: na múinteoirí. Beidh athoilúint ar fáil, ach tá a lán múinteoirí ann fós ar neacha siombaileacha iad i gcúrsaí teanga, dá fheabhas iad ar bhealaí eile. Sop in áit na scuaibe.

An Laidin – seanteanga nua

Bhí dúil an domhain ag na hÉireannaigh i Laidin. Scríobh siad na milliúin focal inti – beathaisnéisí naomh, saothair dhiagachta, saothair staire, agus bhí sí ina gnáth-theanga labhartha acu, rud a chuir iontas ar choilínigh Shasanacha le linn Eilíse I. Mar theanga léinn bhí an Laidin ina nasc idir Éire agus an Eoraip. D'imigh an nasc sin ach tá Laidin á húsáid fós mar áis chumarsáide ag daoine ina lán tíortha, daoine ar féidir linn saothríní nó scoláirí a thabhairt orthu, daoine a bhfuil suim acu i saibhreas na teanga agus fonn orthu í a chur in oiriúint don saol atá anois ann.

Ba mhór an scéala é, ar shlí, deireadh a theacht le seirbhís nuachta i Laidin – *Nuntii Latini* - a bhí á craoladh ón bhFionlainn idir Mí Mhéan Fómhair 1989 agus Mí an Mheithimh 2019 ag Yle, craoltóir náisiúnta na Fionlainne (<https://arena.yle.fi/1-1931339>). Clár cúig nóiméad a bhí ann faoi nuacht domhanda agus faoi chúrsaí an lae. Bhíodh claonadh acu chun fuaimniú clasaiceach a úsáid agus bhíodh trasríobh ar fáil, in éineacht le gluais i bhFionlainnis, Béarla agus Gearmáinis. Tuomo Pekkanen, ollamh Laidine, a bhunaigh an tseirbhís. Ach ba dheacair léiritheoir nua a fháil agus ar aon nós bhí clár Laidine eile le fáil ar an Idirlíon.

Mar a bheadh súil agat leis, tá an Vatacáin chun tosaigh i saothrú na Laidine ar an aer agus ar líne. Tá *Hebdomada Papae, Notitiae Vaticanae latine reddiate* (*Seachtain an Phápa, Nuacht ón Vatacáin i Laidin*) ann, clár cúig nóiméad le fuaimniú iar-chlásaiceach nó 'Iodálach' agus é á léiriú ag foireann nuachta agus ag an roinn Vatacánach a sholáthraíonn cáipéisí oifigiúla i Laidin (<https://www.vaticannews.va/it/podcast/rvi-programmi/hebdomada-papae.html>). Foilsíonn an Vatacáin leabhrán de théarmaí nua-aoiseacha i Laidin. Baineann an clár le tionscadal chun an Laidin a chur á húsáid níos forleithne: in 2012 bhunaigh an Pápa Benedict XVII Acadamh Pápa an Léinn Laidine chun dlús a chur leis an obair.

⁷ <https://tuairisc.ie/polasai-na-roinne-oideachais-fos-ag-cothu-fuatha-don-ghaeilge-laistigh-agus-lasmuigh-den-seomra-ranga/>

Agus tá clár míosúil Laidine ann sa Ghearmáin, ceann a chuireann Radio Bremen amach (<https://www.radiobremen.de/bremenzwei/rubriken/latein>). Tá na podchraoltaí ar fáil ar leathanach tarraingteach agus tá cartlann chuimsitheach ann. An mhí seo caite bhí míreanna ann faoi laghdú an mhéid ainmhithe i bhforaoisí, faoi cheiliúradh Woodstock agus faoi mhicreaphlaisticí a thagann anuas i sneachta.

Per totum mundum summa bestiarum in silvis viventium decenniis praeteritis fortissime minuta est, quae ab anno MDCCCCLXX fere plus quam dimidio retro abibat, ut ex studiis a societate locorum amoenitatibus tuendis, WWF, factis intellegitur...

Tá Wikipedia Laidine ann (<la.wikipedia.org>) agus os cionn 130,000 alt le léamh ann: tionscadal ar ardchaighdeán agus é níos fearr ná an Vicipéid (<ga.wikipedia.org>) i dtaca le réimse ábhair de. Ina theannta sin, is iomaí leathanach Facebook agus blog ann – féach <http://www.ScorpioMartianus.com> go háirithe.

Is amhlaidh nach féidir teanga mharbh a mharú arís. Maireann an Laidin agus mairfidh (más fíor) go deo.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

